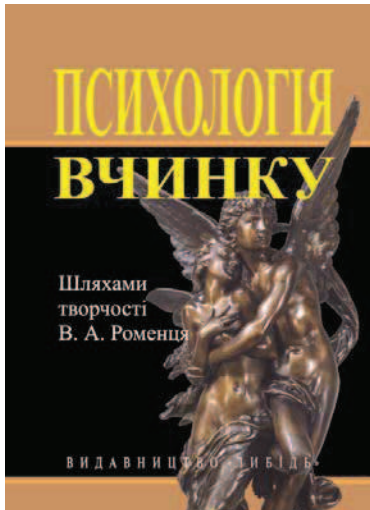

РЕЦЕНЗІЇ І БІБЛІОГРАФІЯ

БОЛТІВЕЦЬ Сергій Іванович

*доктор психологічних наук, професор, заступник директора
з науково-експериментальної та організаційної роботи
Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної АПН України
(м. Київ)*

ПСИХОЛОГІЯ ВЧИНКУ ЛЮДСЬКОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ВОЛОДИМИРА РОМЕНЦЯ

Психологія вчинку : Шляхами творчості В.А. Роменця : зб. ст. / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. А.В. Фурман. – К. : Либідь, 2012. – 296 с.

Вихід у знаному й шанованому в наукових колах видавництві «Либідь» нової книги «Психологія вчинку: Шляхами творчості В.А.Роменця» є подією неперехідного значення, оскільки це – спадкоємна віха в оприлюдненні багатотомної «Історії психології» видатного українського історика психології Володимира Андрійовича Роменця (1926-1998) – академіка АПН України, доктора психологічних наук, професора Київського університету імені Тараса Шевченка, лауреата премій імені Михайла Максимовича, Георгія Челпанова Психологічного інституту РАО і АПН України. Прикметно, що обраний жанр збірника статей містить у собі заохоту до авторів якнайширше реалізувати власні дослідницькі зацікавлення, які представлені у фундаментальному тематичному напрямі психології вчинку, а повніше – системи психології, що ґрунтується на вчинковому принципі. Настанови Володимира Роменця сучасним йому і майбутнім психологам подано його післямовою до підручника «Основи психології» (за

заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця (К., 2006), який у цьому, новітньому збірнику 2012 року, вміщено у першому розділі «Історія психології як логіка людського самопізнання» після невимушеної бесіди академіка з київськими науковцями: «Постання канонічної психології». Справді, те що донедавна було настановою на майбутнє, нині набуло засадничого значення: «Вчинок формує “світ людини”, – напучує Володимир Роменець, – і тією мірою, якою це вдається, вся структура вчинку підноситься до рівня важливих значущостей. Подія (по – дія) є результат учинку» (с. 20). За В.А. Роменцем, вчинок людини, перетворюючи об’єктивну дійсність – умовну й реальну, перетворює й саму людину, і цим визначає сенс події. Але найважливіше, що відкриває своїм мисленнєвим поглядом В.А. Роменець, це – незглибимість джерел людського сенсу, що творять майбутні взірці досконалості: «Взята як така, що визначає собою *сенс людського життя*, зрозуміла в її надзвичайному типовому значенні, подія стає взірцевою, архетиповою, ортопсихічною, зрештою – *канонічною*, а сукупність таких подій упевнено визначатиме психіку людини» (Там само). Саме ця психологічна закономірність, зґрунтована на методології вчинку, розкриває психологічний механізм формування історичної пам’яті людини й нації в її цілісності, де немає місця байдужій бездіяльності, точніше – безвчинковості, коли типовим для сучасної масової соціальної свідомості виступає сумнозвісне – «так історично склалося». Само собою, як бачимо, з ніщо з нічого не складається, оскільки взірець майбутнього визначає колишній або нинішній людський учинок.

Збірник «Психологія вчинку: Шляхами творчості В.А. Роменця», подібно до Гіпократових типів темпераменту (збіг чи щось більше?), складається з чотирьох розділів, а з «Переднім словом» до читача звертається президент Національної АПН України Василь Кремень, поцінуючи Роменцеву ідею канонічної психології – «психології, зорієнтованої на взірцеві форми психічного» (с. 7). Перший розділ «Історія психології як логіка людського самопізнання» є розмовою з академіком Володимиром Роменцем двох київських

науковців – Андрія Азархіна та Андрія Роменця, що вперше публікувалась ще за життя вченого в журналі «Арка» (1993. – № I-II. – С.4-7), а назва – «Світ пізнає себе через людську душу» – є однією з основних ідей В.А. Роменця, що була оприлюднена в журналі «Психологія і суспільство» (2011. – №2.– С. 170-176). Серед запитань, поставлених В.А. Роменцю, – та сама історична інтродукція (виокремлення й усамостійнення) власне психологічної із світової філософської думки, як це й було в розвитку нашої цивілізації, де серед всесвітньої мудрості – філософія діячів Києво-Могилянської академії, Памфіла Юркевича, Григорія Сковороди й інших творців філософської історії України. «Що ж має пізнати людина в собі?» – запитують київські науковці. Володимир Роменець у відповідь на це запитання називає три складові: перше – свої відмінності у буденних ознаках (худий-товстий, брюнет-блондин ...), друге – спільне з іншими – усенародне, а, отже, вселюдське і, нарешті, третє – неповторна творчість людини, яка й відрізняє її від інших(а що створив для інших ти?). «Дехто, – каже Володимир Роменець, – відчуває збільшення власної гідності від того, що він має більше оленів чи, приміром, пароплавів, ніж інший. Але то вже своєрідність людської ідеології та психології – як і в чому людина вбачає свою гідність...» (с. 13). Відповідаючи на питання про походження українського народу, Володимир Роменець каже, що саме мова може привести нас до висновків «щодо стародавності українського світогляду», а мораль є дуже стійкою, «вона не змінюється віками і навіть тисячоліттями», говорить про існування цінностей, «котрі залишаються, незважаючи ні на що», а «народ, який тут живе, залишається в основі своїй тим самим» (с. 13). Як би не йменували український народ в різні часи, – продовжує вчений, – він тут був! – «Повторюю: я вважаю, що хоча латини стали італійцями, а галли – французами, і хоча вони зазнали певних змін, але народи залишилися... Народ загинути не може!» (с. 14).

Питання про те, хто на кого впливав в історії і хто що у кого запозичив, В.А. Роменець розв'язує на засадах рівноваги, паралельного цивілізаційного розвитку: «У Гете, у Сковороди

водночас виступає ідея спорідненої діяльності... У Сковороди навіть трохи раніше. Важко сказати, що в нас запозичено із Заходу, або Заходом запозичено в нас. Припускають існування одного кореня», а неповторність первинності або оригінальність, за В.А. Роменцем, «узагалі полягає в тому, що людина, спираючись на всі історичні здобутки, знаходить архетип пізнання, поведінки. А потім треба лише покласти все на сучасність і показати специфіку цієї сучасності. І це є справжньою оригінальністю. От і все» (Там само). А специфіка української філософії й такою ж мірою – української психології – в інтуїції, завдяки якій «істина береться відразу цілою і перекладається на людську долю...», в ідеї «вчинку», що становить собою «осереддя філософських і психологічних пошуків від стародавності до сьогодення» (с.15). Правдивість цього твердження доносять до нас незліченні, із тих, які певним дивом збереглись у писемному вигляді, послання наших рідних, але таких далеких прапращурів: *оучинити, вчинити, оучинить, оучиніть* – вчинити, зробити, здійснити, виконати («*оучините за нашою волю...*» (1480-1484 рр.), «*оучинити віру*» (1434 р.), «*оучинити нам мир*»(1456 р.), «*оучинили єсмо им красную правду*», «*ласку оучинити*» (1457 р.), поставити, збудувати, звести, спорудити («*оучинил оу них соби млини*» (1429 р.), заснувати населений пункт («*да оучиніть село*» (1448 р.), встановити, визначити межу в просторі («*оучинили с Данилом роз'їзд*» (1411 р.), виготовити, виробити («*келіх оучинен*» (XV ст.), бути збудованим, поставленим («*оучинитися*» – «*и аще би инни млин оучинился*» (1429 р.)¹⁴. Ідея вчинку, втілена у слові, усвідомлювалась більше 500 років тому так само, як і тепер, хіба що, поринаючи в її семантичне багатство півтисячолітньої давнини, В.А. Роменець змушений був відновлювати редуковані значення, сховані від знищення у трагічні періоди української історії до нинішнього слушного часу. Так, «*оучинок*» і є вчинок, справа, діло: «*чиним знаменито... оже оуспоминаючи і наслідуючи наших предков і такеж нашего отця діла і оучинки...*» (1439 р.), «*слушно єст ажби вчинки людски...*

¹⁴ Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. Т.2. – К. : Наукова думка, 1978. – С. 492- 494.

достаточним свідетством листов и на потом будучим билиби явни» (1499 р.)¹⁵. Прикметно, що за морфологічною й семантичною подібністю близьким до *вчинку* було і є слово *учити*: «*оучити*» – повчати, наставляти («...его милость ...имаєт нас миловати и оучити» (1468 р.), а також значною мірою прикметник *чесний*: *оучливий* («...держати оу каждих ласкавих и верних и оучливих оучинкох и члонкох, яко держали и миловали переже нас бившего дида нашего...»)¹⁶. Вже на початку ХХ століття Грінченківський словник фіксує похідні, додаткові форми, що втілюють результати людського чинення як суспільного творчого дійства: власне *чини* як місця перетину ниток основи у ткацькій справі і *чиненник* – прокладену для загальносуспільного руху дорогу, облаштовану вказівними стовпами¹⁷. І, нарешті, сучасний Володимиру Роменцю *чин* – книга Митрофорного протоієрея, відомого церковного і громадсько-культурного діяча Канади Григорія Онуфріїва «Спонука до чину»¹⁸, в якій донька автора – Марта Онуфріїв персоніфікує велику батькову ідеєю виборення України для українців, завдяки котрій «**він живе в наших серцях і спонукає нас до чину!**» (с.68). Цим коротким екскурс-зіставленням 500-ліття, 100-ліття й останнього 15-ліття з часу земного буття В.А. Роменця незаперечно підтверджується фундаментальне положення вченого, висловлене у «Постанні канонічної психології», що входить до першого розділу збірника: «Формування нового світогляду завжди спирається на поступальний хід мови, яка вбирає в себе різнобічні вияви діяльності народу»¹⁹.

Другий розділ збірника «У діалозі з попередниками» представлений статтями Олексія Марюкова (м. Твер, РФ), Марини Гусельцевої, Олени Соколової (м. Москва, РФ), Георгія

¹⁵ Там само, с.495.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Грінченко Б.Д. Словарь української мови. – Т.4. – К., 1906. – С.462.

¹⁸ Художньо-документальний нарис / Опрацювання та доп. М. Онуфріїв. – Львів : Каменяр, 1996. – 71 с.

¹⁹ Психологія вчинку: Шляхами творчості В.А. Роменця. – К. : Либідь, 2012. – С. 30

Балла, Олега Нікуленка (м. Київ, Україна), Петра М'ясоїда (м. Полтава, Україна). Так, О.М. Марюков вбачає у визначенні В.А. Роменцем основної рушійної сили розвитку суспільства і людини – її прагнення до пізнання і самопізнання, що існує в системі «світ-людина-культура», – підходом, який «можна розглядати в якості природного розвитку класичних марксистських ідей» (с.40). З точки зору подальшого продовження «класичної марксистської традиції», «марксистського підходу» і «марксистської позиції» О.М. Марюков вважає, що В.А. Роменець на цій, визначеній ним, основі людського розвитку, «надалі вдається до класичного марксистського прийому. Він (В.А. Роменець – прим. С. Болтівця) прагне знайти «клітинку», яка в єдності охоплює систему «культура-людина-світ» і дозволяє відстежувати її розвиток. Він приходить до висновку, що такою «клітинкою» є вчинок» (Там само). Поряд із висновком О.М. Марюкова про те, що «Теорія вчинку В.А. Роменця може розглядатись як вдале доповнення і розвиток сильних ідей марксизму» (с.42) у наступній статті «Спадщина В.А. Роменця та ідея культурно-історичної психології» М.С. Гусельцева розкриває оригінальність і самобутність української інтелектуальної традиції, становлення якої пов'язане з іменами Г.С. Сковороди, Я.П. Козельського, О.О. Потебні, Д.М. Овсяннико-Куликівського. Так, Марина Гусельцева звертає увагу на окремішність українського періоду у творчості Георгія Челпанова, Густава Шпета і Сергія Рубінштейна, який виділяється істориками психології і цим підтверджує самобутність культурно-історичного феномену українських мислителів і української психології: «У своїх працях В.А. Роменець намагався показати цю самобутність, з одного боку, не дозволяючи національній специфіці загубитися в загальності радянської науки, а іншого – включаючи її до діалогу зі світовою психологією» (с.46). Оцінюючи «радянський період» як утілення інтенції російської психології протягом усього ХХ століття: «для розуміння психіки необхідно вийти за межі психіки», М.С. Гусельцева так характеризує успішність

втілення цього столітнього наміру: «Однак ні Л.С. Виготському, ні О.М. Леонт'єву, ні С.Л. Рубінштейну не вдалось вийти у простір історії і культури, а отже і реалізувати культурно-історичний підхід на рівні феноменології, а не методологічних прагнень. В.А. Роменцю це вдається» (с.48). Створені Володимиром Роменцем сім томів історії світової психології, кожен із яких відповідає різним культурно-історичним епохам, М.С. Гусельцева називає цілком унікальним реалізованим проектом: «Напевно, ніде у світі не існує ні такого повного підручника з предмету, ні цілісного аналізу історії психології, зробленого однією людиною» (с.57). Лихом сучасних підручників з історії психології, відзначає вона, є ігнорування психологічного знання Сходу, а в підручнику В.А. Роменця це лихо подолане, як подоланий також поділ психології на теорію і практику, бо психологія в цілому трактується як практика самопізнання, що реалізується засобами окремих психологічних теорій. І хоч лише невелика частина робіт Володимира Роменця нині перекладена російською та іншими мовами, Марина Гусельцева висловлює сподівання на потенційних перекладачів та видавців, які б задумались над можливістю перекладів праць вченого для належної їх знаності як у російській, так і у світовій психології. Цим самим йдеться про видання 7-томної історії психології Володимира мовами тих народів, культурно-історичне піднесення яких стало домінантою для інших – німецькою, французькою, арабською, англійською.

Порівняльне тлумачення категорії вчинку у психологічних концепціях Сергія Рубінштейна і Володимира Роменця представлено у статті Г.О. Балла і О.О. Нікуленка (м. Київ, Україна). Автори зіставляють погляд С.Л. Рубінштейна на вчинок як «клітинку» або «чарунку», в якій наявні зародки усіх елементів психології в єдності, з новою парадигмою В.А. Роменця, центрованою **«вже не на понятті, а на категорії вчинку»** (с.61). При цьому представлено погляди О.Ф. Лазурського на *континуальність* у становленні особистості, що втілюється у взаємопов'язаності між собою вражень, почуттів, бажань і учинків, якої «в маленьких дітей

(...) *майже не існує*» (с.64), Д.О. Леонтьєва на особистість як форму існування людини, М.В. Папучі на те, що життя людини різноманітніше за будь-який його опис, М.М. Рубінштейна на категорії *можливості* або *можливого* для психології особистості, В.С. Мухіної про вміщення у понятті «особистість» не лише значущих для людства вищих духовних властивостей, але й «мрії про ці властивості» (с.65).

Порівняльний аналіз проблеми вчинку у працях Володимира Роменця й Олексія Леонтьєва продовжила О.Є. Соколова (м. Москва, РФ). Це – принцип детермінізму в розумінні вчинку: за В.А. Роменцем, до психологічного детермінізму належить також «ідея самотворення причинних взаємин», а за О.М. Леонтьєвим – «все детерміновано, і будь-яка наука виходить з цього положення, якщо тільки хоче бути наукою і встановлювати певні залежності в межах психологічних феноменів» (С.70). Авторка зіставляє методологічні позиції В.А. Роменця і О.М. Леонтьєва, які, на її думку, втілені у моністичній позиції «Монізм *contra* (лат. – *наперекір, проти, лице в лице, ніс у ніс.* – Прим. С. Болтівця) плюралізм», визначає відмінності в розумінні категорії вчинку українського й московського психологів, а також наводить їхні погляди на розв'язання проблеми «внутрішнього – зовнішнього» і природу психічної реальності.

Узагальненим підсумком першого розділу книги є стаття Петра М'ясоїда (м. Полтава, Україна) «Творчість Роменця і російська психологічна думка», в якій, однак, автор одразу ж застерігає від обмеженого лише впливом на російську психологічну науку розумінням світового значення наукової спадщини українського вченого: «Вчений спілкується із психологами усіх часів і народів, причому робить це не як відсторонений дослідник, а як автор теорії, котра дає йому змогу глибоко розуміти логіку кожного і знаходити їй місце в поступі психологічного пізнання» (с.85). Петро М'ясоїд, підсумовуючи, доповнює те, чого не сказали колеги з РФ: «В.А. Роменець і М.Г. Ярошевський: теорія історії психології», «В.А. Роменець і С.Л. Рубінштейн: теорія вчинку» і нарешті –

«В.А. Роменець: постання канонічної психології», – ось три підрозділи статті, в якій автор засвідчує найголовніший чинник – власний погляд Володимира Роменця як історика психології на досліджуваний предмет й засвідчує: **психологія психолога** – реальний чинник психологічного пізнання (*виділення наше*. – Прим. С. Болтівця). П.А. М'ясоїд вивільнює від звужень попередніх дослідників Роменцеву думку: науковим у психології є будь-яке, а не тільки детерміністичне, вагоме пояснення; сцієнтизм нехтує духовним сенсом людського існування, а гуманістична психологія – це «психологія Мюнхаузена, що сам себе піднімає за волосся» (с.91), психологія, що звертає увагу на взірцеві феномени, є *канонічною психологією*; історична психологія людства – це історична психологія народів; творцями духовної сфери українського народу є Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, що творять літературну мову народу, котра пов'язана з його характером, становить основу його світогляду, вийти з якого можна «лише зламавши повністю психологічну структуру своєї особистості»; «народ визначається тим, яку культуру він виробляє, і вона зрештою стає каноном його способу життя»(С.102).

У третьому розділі книги, що має назву «Витоки й вузлові моменти творчості В.А. Роменця», представлено статті А.В. Фурмана (м. Тернопіль, Україна) – «Володимир Роменець як методолог психософійного духу», В.О. Татенка і Т.М. Титаренко (м. Київ, Україна) – «Психологічна спадщина Володимира Роменця» (підрозділи «Учинок», «Історія», «Особистість»), наступна стаття П.А. М'ясоїда (м. Полтава, Україна) – «Володимир Роменець: від психології творчості до творчості у психології» (підрозділи «Ідея вчинку і перші спіралі психологічного мислення», «Теорія історії всесвітньої психології», «Теорія історичної психології», «Людина – вчинок – світ», «Життя і смерть», «Філософія минушого», «Психософія вчинку», «Ідея канонічної психології»), друга стаття М.С.Гусельцевої (м. Москва, РФ) – «Спадщина В.А. Роменця у постнекласичній інтерпретації» (підрозділи «Психологія

творчості: від образу – до життя», «Психологія вчинку: від історії – до теорії», «Канонічна психологія: від ідеалу – до реальності»), Т.Д. Марцинковської (м. Москва, РФ) – «Вчинок як запорука наукового безсмертя», О.Б. Старовойтенко (м. Москва, РФ) – «Від ідей В.А. Роменця до культурної персонології». Серед витоків і зав'язаних Володимиром Роменцем вузлів автори поцінують *категорію вчинку* й інструмент *вчинкового мислення – метод учинкової діалектики*, квінтесенцією яких у пізнанні людського буття стає *психософія вчинку* (А.В. Фурман), складові розроблені Володимиром Роменцем «Великої Логіки Вчинку», до якої належать «Ситуація», «Мотивація», учинкові «Дія» й «Післядія», неповторність рис особистості, які підносять її над рівнем моральних стосунків більшості людей, «що живуть інстинктами стада, бачать у посередності щось важливе, цінне» (В.О.Татенко, Т.М.Титаренко). Петро М'ясоїд привертає увагу до появи у «Психології творчості» В.А. Роменця у 1971 році ідеї вчинку: «Саме там, де має з'явитися...», оскільки *«Кожний новий виток спіралі психологічного мислення продовжує попередній, а розпочинається тоді, коли дозріли засадничі для цього передумови»* (с.143), а також по-новому подає, виходячи з теоретичних засад психології вчинку, предмет психології, яким є, за визначенням автора, життя як «справжній предмет психології, адже це психічні явища – від найпростіших до найскладніших» (с.161). Тему фантазії і творчості, до якої звернувся В.А. Роменець, М.С. Гусельцева визначає як таку, що є «особливою інтелектуальною традицією української психології, пов'язаною з іменами О.О. Потебні, Д.М. Овсянико-Куликівського, Харківської школи дослідження творчості...» (с.181), а Т.Д. Марцинковська привертає увагу до однієї з останніх книг Володимира Роменця «Життя і смерть в науковому і релігійному тлумаченні» як чи не найкращому дослідженню, присвяченому пошуку сенсу життя і шляхів самоздійснення людини. Розробленню нового напрямку у вивченні особистості, названого В.А. Роменцем *культурною персонологією*, присвячена стаття О.Б. Старовойтенко.

Завершальний, четвертий розділ книги, що має назву «Творчість В.А.Роменця і поступ історико-психологічної думки», представлений статтями І.В.Данилюка (м. Київ, Україна) – «В.А.Роменець – фундатор вітчизняної історико-психологічної науки», А.М.Ждан (м. Москва, РФ) – «Становлення і розвиток психологічних знань у зв'язку з історією культури у працях В.А.Роменця», В.О.Кольцової і Ю.М.Олейника – «Вчинок як буттєве визначення особистості: життя і творча спадщина В.А.Роменця в історії психології», Н.Г.Ничкало – «Творча спадщина академіка В.А.Роменця і сучасна педагогічна наука». У згаданих статтях подано філософсько-психологічні засади вчинкової феноменології Володимира Роменця як нового світоглядного шляху у незвідане майбутнє (І.В.Данилюк), розкрита методологія новаторської теорії історично-психологічного процесу В.А.Роменця, розробленої ним у взаємозв'язку з вивченням історії людської культури (А.М.Ждан), наведено умови цілісного висвітлення творчої спадщини В.А.Роменця у майбутніх дослідженнях, які мають охопити не лише доробок українського вченого в царині історії психології, але й – у сфері психології творчості, екзистенційних станів людини (В.О.Кольцова і Ю.М.Олейник), дослідно-експериментальне запровадження суб'єктно-вчинкового підходу в Національній АПН України та її базових навчальних закладах (Н.Г.Ничкало).

Важливим для науковців, викладачів, студентів й усіх читачів, хто цікавиться всесвітньою історією психології й науковою спадщиною Володимира Роменця, є вміщений у книзі підрозділ «Ідеї та концепти академіка В.А.Роменця», упорядковані Петром М'ясоїдом у формі висловлювань вченого. Наприклад, «Вчинок є звершенням *всупереч*», «Людина вільна тією мірою, якою вона вибирає, та, обравши, вона вже стає невольною», «Логічне – найбільш нелогічне. Лише вчинок має свою «залізну» логіку, розгортаючись із необхідністю через свої компоненти: ситуацію, мотивацію, дію і післядію» та інші.

У збірнику вміщена бібліографія праць В.А.Роменця, серед якої «Прижиттєві видання»: книги, програми курсів, розділи підручника «Основи психології», статті в журналах, збірниках,

словниках та енциклопедіях, редагування й укладання книг, виступи, бесіди, відгуки, рецензії, передмови, післямови, наукова інформація, автореферати дисертацій, «Посмертні видання», які налічують вже 15 найменувань, а також «Праці про творчість академіка В.А. Роменця», серед яких три книги його учнів – Ірини Манохи, Петра М'ясоїда і Тетяни Титаренко.

Змістове обрамлення книги – це «Переднє слово» президента НАПН України, академіка НАН і НАПН України, доктора філософських наук, професора Василя Кременя, в якому анонсована величність текстів історика й теоретика психології Володимира Роменця – психології, зорієнтованої на взірцеві форми психічного. Завершує видання академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор Сергій Максименко словами «Замість післямови», в якій висловлюється впевненість в тому, що «західні психологи і представники суміжних наук зацікавляться оригінальними вітчизняними концепціями, які, не нехтуючи марксистською традицією, аж ніяк нею не вичерпувалися. Саме такою є вчинкова концепція В.А. Роменця. На жаль, за межами України й тим паче за межами СНД вона мало кому відома. А в цьому є й наша провина» (с.258). Разом з цим, автор завершального слова кличе зробити те, що в наших силах, для плідних діалогів з Володимиром Роменцем і сучасних, і прийдешніх поколінь.

Видавництво «Либідь», випускаючи збірник у світ, відтворило на оправі зображення бронзової скульптури А. Года «Амур і Психея» та серіальний стиль оформлення книг В.А. Роменця.

Певна річ, слід віддати належне подвижницькій праці упорядника – кандидата психологічних наук, доцента Петра М'ясоїда та відповідального редактора – доктора психологічних наук, професора Анатолія Фурмана, що продовжили і, сподіваємось, продовжуватимуть у прийдешньому славному традицію пошанування найкращих українських мислителів і вчених, до яких належить історик психологічної науки Володимир Роменець.